

Структурні зміни в економіці регіонів України в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

Підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС слугує стратегічним орієнтиром для структурних реформ в економіці України. Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та країнами-членами ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. З 1 січня 2016 р. у повну силу вступає в дію економічна частина Угоди. Таким чином, передбачена Угодою поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС суттєво наблизить економіку України до економічної системи Євросоюзу на основі взаємної лібералізації, передусім у напрямі збільшення руху товарів, капіталів і послуг, гармонізації підходів і принципів, на яких будуються галузеві політики регіонів і системи регулювання виробничо-комерційної діяльності.

У цій Угоді особливу увагу приділено питанням економічного та галузевого співробітництва (Розділ V), що відображається у таких напрямках співпраці, як політика у сфері промисловості та підприємництва (Глава 10) та макроекономічне співробітництво (Глава 2). Отже, поглиблене співробітництво у цих сферах має покращити адміністративну структуру та нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання в Україні та Євросоюзі. Це сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку країн-членів ЄС і єдиного нормативного простору у більшості секторів економіки. Відповідно до статей 379 і 373 зазначається, що сторони співпрацюють для¹:

- створення кращих базових умов через обмін інформацією, у т. ч. передовим досвідом стосовно стратегій розвитку, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності;

- спрощення та раціоналізації нормативно-правових актів і практики з окремим наголосом на обміні провідним досвідом з питань нормативно-правових методів;

- аналізу економічних питань, що становлять спільний інтерес, зокрема заходи економічної політики та інструменти для її імплементації, такі як методи економічного прогнозування та опрацювання документів стратегічної політики, задля посилення можливостей України у формуванні політики, яка відповідатиме принципам і практиці ЄС;

- сприяння розвитку інноваційної політики;

- сприяння розширенню контактів між приватними підприємствами України та ЄС і між цими підприємствами й органами влади України та ЄС;

- сприяння модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України та країн-членів ЄС.

Разом з тим успішний процес імплементації положень Угоди вимагатиме від України ґрунтовної роботи над формуванням сучасної структурної

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>

політики, яка має бути націлена на здійснення якісно нової трансформації секторів економіки кожного регіону. Отже, необхідна більш глибока та системна праця щодо: налагодження співпраці з питань реалізації державної структурної політики; інтеграції секторів економіки України до базових секторальних програм ЄС; виробничо-технологічної кооперації промисловості України та країн-членів ЄС.

Враховуючи сьогоденні українські економічні реалії від необґрунтованих банківських процесів до нестабільної політичної ситуації, засадничими елементами структурних перетворень в економіці регіонів, у т. ч. адаптація до стандартів ЄС мають стати:

— *Структурна перебудова промисловості регіонів та модернізація виробництва на основі нових технологій.* За період з 2010-2014 рр. відбулися суттєві зрушення у промисловості. На жаль, кризові явища лишень поглиблювалися, адже з 2012 р. прискорилось падіння промислового виробництва. Вагомим чинником втрати промислового потенціалу у найбільш промислово-інтенсивних регіонах є відкрита російська військова агресія, яка призвела до руйнування виробничих потужностей, знищення сировинно-матеріальних ресурсів, викрадення злочинними угрупованнями промислового обладнання високотехнологічних виробництв з подальшим вивозом до РФ. Разом з тим відбувається вимушений розрив виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами Сходу, Півдня та решти регіонів України. Ця кризова ситуація позначилась на темпах розвитку промисловості в Донецькій і Луганській областях, зокрема найбільше це позначилось на добувній промисловості, де в 2014 р. її частка зменшилась на 22,5% та 8,4% щодо 2010 р. Варто зазначити, що це єдині два регіони України, у яких від'ємні показники по всіх галузях промисловості. Незначне падіння також спостерігається у Київській, Одеській і Херсонській областях (-0,19%, -0,56%, -0,05% відповідно), у всіх інших регіонах України було зростання, яке коливається від 0,01% в Чернігівській області до 0,55% – у Полтавській. Дещо більше зростання промисловості за цей період відбулося тільки у Дніпропетровській області (2,5%) шляхом збільшення частки харчової, хімічної галузей і виробництва коксу; Запорізькій області (0,6%) – виробництва коксу, металургійної та машинобудівної галузей; Харківській області (1%) – легкої, фармацевтичної та машинобудівної галузей. Варто вказати, що у структурі промисловості в більшості регіонів переважають сировинно-добувні та низькотехнологічні виробництва, тому зміна структурних орієнтирів має бути спрямована на високотехнологічне та середньотехнологічне виробництво. Разом з тим при виконанні положень Угоди чільне місце має бути приділено розвитку галузей промисловості в регіонах з високими технологічними укладами з розміщенням їх центрів у м. Києві, м. Львові, м. Дніпропетровську, м. Харкові та м. Одесі.

— *Зміна пропорцій у галузевій структурі економіки регіонів, у т. ч. розвиток нових видів економічної діяльності з високою часткою доданої вартості.* У структурі економіки за період 2010-2014 рр. прослідковуються незначні зміни. Хоча в 2014 р. питома вага промисловості та торгівлі в структурі економіки України становили 34,5% та 41,2% відповідно, то

порівняно з 2010 р. частка промисловості зросла на 4,9%, а частка торгівлі в структурі економіки зменшилась на 1,3%. Разом з тим частки сільського господарства та будівельної галузі за цей період також зросли на 1,5% та 0,9% відповідно. У регіональному розрізі спостерігалось як зростання, так і спад часток обсягів реалізованої продукції. У сільському господарстві зростання зафіксовано (Вінницька, Дніпропетровська, Полтавська, Хмельницька та Чернігівська області (від 2,2% до 3,3%)), відповідно спад відбувся у Донецькій, Луганській і Миколаївській областях (від 0,1% до 3%). У будівництві спостерігалось зниження у всіх регіонах України (від 0,01 до 6,1%), а зростання було тільки в Івано-Франківській області та м. Києві (4% і 3,4% відповідно). У торгівлі дещо схожа ситуація, як і у будівельній галузі, оскільки зростання зафіксовано в Київській, Тернопільській областях і м Києві (3,2%, 1,8%, 4,4% відповідно), а спад у всіх інших областях України (від 0,01 до 9,8%). У міру поступового зменшення частки торгівлі в економіці України в Угоді слід прописати, а сторонам підписаної Угоди прийняти заходи, які унеможливають негативні тенденції у цій галузі. Також потрібно забезпечити сприятливі умови в регіонах, які мають висхідну тенденцію у промисловості, будівництві та сільському господарстві.

— *Формування оптимальної територіальної структури економіки.* На сьогодні існують відмінності в організаційно-територіальній концентрації суб'єктів господарювання в розрізі регіонів. Найбільша частка суб'єктів господарювання, з врахуванням усіх організаційно-правових форм, була зосереджена в м. Києві (25,6% від кількості суб'єктів ЄДРПОУ), Дніпропетровській області – 7,6%, Харківській області – 7,3%, Одеській області – 7,01%, Львівській області – 5,4%, Київській області – 5,2%. А найменша їх частка є у таких областях: Луганська (0,94%), Чернівецька (1,2%), Рівненська та Тернопільська (1,5%), Волинська (1,6%), Сумська (1,7%). Слід зазначити, що у Донецькій і Луганській областях відбувся найбільший спад підприємницької активності порівняно з іншими областями, у зв'язку з військовим конфліктом на Сході країни. Зокрема, у Донецькій і Луганській областях у період з 2010-2014 рр. відбулось зменшення відповідних часток з 13,3% до 3,3% та 2,89% до 0,94% відповідно. Це вказує на те, що потенціал інституту власності в регіонах України використовується недостатньо. Тому необхідне розв'язання комплексу питань з регулювання діяльності суб'єктів господарювання як шляхом удосконалення чинної законодавчо-нормативної бази, так і через урегулювання процесів реєстрації суб'єктів господарювання на реальній території їх місцезнаходження.

— *Реструктуризація аграрного сектору економіки регіонів.* Має відбуватися поступовий перехід від експорту зернових культур до торгівлі готовими екологічно чистими харчовими продуктами. Адже можливості для України тут значні. Слід враховувати той факт, що частка екологічно чистої сільськогосподарської продукції на ринку Євросоюзу не перевищує 2%, а половина цієї продукції імпортується. Однак Україна і тут займає мізерні

показники. Екологічно чиста продукція становить всього 0,1 % внутрішнього ринку, а про експорт немає навіть достовірних даних². Тому пріоритетне значення має не кількість виробленої сільгосппродукції за будь-яку ціну, а висока якість продукції за раціональних витрат.

— *Збільшення внутрішньовиробничого попиту на продукцію інноваційно-інвестиційного походження в регіонах.* Це сприятиме збільшенню частки інноваційної активності підприємств і зменшенню нерівномірності територіального розподілу витрат на інноваційну діяльність. За 2011-2014 рр. кількість інноваційно-активних підприємств у промисловості України знизилась з 1679 до 1609 одиниць. Домінуюча частка інноваційно-активних підприємств зосереджена у Харківській (11,8%), Львівській (8%), Дніпропетровській, Запорізькій (6,7%) областях і м. Києві (10,4%). Значна частка витрат, пов'язана з науково-технічним розробками, концентрується у м. Києві, Харківській і Дніпропетровській областях.

— *Збільшення частки інноваційної активності малих підприємств у регіонах.* В Україні інноваційно-активними є лише 9,2% малих підприємств, тоді як у Франції – 33,3%, Великій Британії – 35,1%, Швеції – 46%, Фінляндії – 48,5%, Німеччині – 66,5%³. Малий бізнес у регіонах не має бути лише у сфері торгівлі чи в наданні будівельних або ремонтних чи побутових послуг, а має бути присутній у високотехнологічних галузях і послугах.

— *Збільшення інвестиційної активності регіонів.* Попри те, що Україна досягла певних результатів у покращенні інвестиційного клімату, у всіх регіонах України спостерігається спад капітальних інвестицій, крім Івано-Франківської (у якій обсяг освоєних капітальних інвестицій зріс на 26,9 %) і Хмельницької (на 2,6 %) областей. Одночасно в 24 регіонах України відбулось суттєве зменшення обсягу іноземних інвестицій майже на 11,1 млрд дол. США, що становить майже п'яту частину загального обсягу залученого іноземного капіталу з початку інвестування. Найсуттєвіше зменшення спостерігалось у м. Києві (-5,9 млрд дол. США), Дніпропетровській (-1,3 млрд дол. США) і Донецькій (-1,0 млрд дол. США) областях. Позитивна динаміка мала місце лише в Івано-Франківській області, де з початку 2014 р. приріст прямих іноземних інвестицій склав 112,1 млн дол. США, або 13,8 %. Це свідчить про найбільше за всі часи падіння інвестиційної привабливості регіонів.

— *Зменшення регіональної диспропорційності інвестування.* Через те, що основна частина обсягу освоєних інвестицій (55,5%) припадає на 4 регіони, зокрема м. Київ (30,9%), Дніпропетровську (9,2%), Київську (8,9%) та Донецьку (6,5%) області, аутсайдерами є Херсонська (1%) та Чернівецька (0,76%) області.

— *Збільшення кількості зайнятих економічною діяльністю в регіонах.* Упродовж 2010-2014 рр. загальна чисельність зайнятих економічною діяльністю зменшилась у всіх регіонах від 1% до 11% (окрім Рівненської

² Гайдучький П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдучький. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 528 с.

³ UNESCO Institute of Statistics database [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://data.uis.unesco.org>

області). За цей же період часу в усіх регіонах зменшилась чисельність працюючих осіб у промисловості, сільському господарстві, будівництві, фінансовій діяльності, охороні здоров'я та комунальній сфері. Слід звернути увагу, що найбільша частка зайнятого населення по регіонах працює у сфері торгівлі 21,9% (окрім Закарпатської, Кіровоградської, Миколаївської, Тернопільської, Херсонської, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей), сільському господарстві 17,1% (окрім м. Києва та Київської області) та промисловості 16% (окрім Тернопільської, Херсонської і Чернівецької областей). Таким чином, при виконанні положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стратегічним завданням має бути створення сприятливих умов для зростання кількості зайнятих економічною діяльністю, це дозволить стимулювати розвиток внутрішнього ринку праці України та зменшити його деформаційні процеси.

— *Перехід до енерго- та ресурсозберігаючого способу розвитку економіки регіонів.* У контексті цієї проблеми має відбуватися більш тісна співпраця з Європейським інвестиційним банком у програмах енергозбереження. За результатами рейтингу енергоефективності регіонів України Ukrainian Energy Index (UEI) 2013 найбільші енергозатрати спостерігаються в промисловості, сільськогосподарському виробництві та в житлово-комунальному господарстві. Водночас енергоємність ВВП України становить 0,390 кг н. е./дол. США, що значно перевищує аналогічний показник інших європейських країн (Польща – 0,13, Німеччина – 1,108, Франція – 1,117)⁴.

— *Поступове збалансування інтересів Сходу, Центру, Заходу країни та Донбасу.* Існують відмінності у галузевій, відтворювальній, організаційній структурі, а також спостерігається зростання відмінностей у конкурентоспроможності економіки цих регіонів. Так, 2010-2014 рр. експерти підтвердили скорочення конкурентних можливостей Донецької, Луганської та Дніпропетровської областей. Слід зазначити, що найменшу внутрішньорегіональну конкурентоздатність регіони мали у сфері послуг (торгівлі, охороні здоров'я, освіті тощо). За винятком деяких областей у торгівлі та охороні здоров'я (Київська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Черкаська області), а також в освіті (Київська область).

— *Фінансово-валютна стабілізація в країні та забезпечення доступності ресурсів фінансових ринків для реального сектору економіки.* Це сприятиме фінансуванню наукових досліджень і технологічним інноваціям виробничих процесів на промислових підприємствах, у т. ч. залученню інвестицій з країн ЄС для розбудови нового індустріального базису економіки регіонів.

Враховуючи викладене, варто вказати, що для того, щоб відбулися позитивні структурні перетворення в економіці регіонів України, у т.ч. їх адаптація до базових норм функціонування ЄС, потрібна докорінна зміна

⁴ BP Statistical Review of World Energy. Yune 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2014.pdf

пріоритетів економічного розвитку країни в напрямі переходу від сировинної орієнтації до інноваційного типу розвитку економіки регіонів. Потрібно чітко визначити наявні ресурси (фінансові-матеріальні, організаційні, людські, гуманітарні тощо) для здійснення необхідних перетворень, джерела їх походження та механізми мобілізації. Разом з тим слід орієнтуватися на те, що успішні структурні перетворення в економіці відбудуться лишень шляхом істотного збільшення частки показника інвестицій, понад 30% ВВП, за рахунок активізації внутрішніх приватних, так і зовнішніх інвестицій. В Україні у 2014 р. ця частка становила менше 15%, що свідчило про «вимивання» інвестиційного потенціалу та потенціалу економічного відновлення. Водночас успішність реалізації економічних заходів, передбачених в Угоді про асоціацію, великою мірою залежатиме від якості рішень політичного керівництва, у т. ч. від ефективності оновлення державного апарату, викорінення в ньому корупції. Тоді ці аспекти наблизять українську економіку до базових норм функціонування ЄС.

Старший науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики
к.е.н. М. С. Габрель

Науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики
к.е.н. Н. М. Попадинець